

Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Hukuku İlişkisine Dair Spinozacı Yaklaşım

Osman ÖĞÜTÇÜ ^{1*}

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Türkiye

Makale Bilgisi

Makale Geçmişi

Geliş: 03.12.2024

Kabul: 21.03.2025

Yayın: 17.06.2025

Anahtar Kelimeleri:

Uluslararası Hukuk,
İnsan Hakları Hukuku,
Spinoza, Birey, Devlet.

ÖZET

Bu çalışma Benedictus Spinoza'nın insan haklarının uluslararası hukuktaki yerini ve insan haklarının uluslararası hukuk ile ilişkisini diğer görüşlerinden hareketle tespit etme amacı taşır. Spinoza'nın yaşadığı dönemde insan hakları kavramı ve doktrini modern döneme kıyasla neredeyse mevcut değildir. Çalışmalarında Tanrı, doğa, hak gibi kavramları değerlendiren filozofun görüşleri devlet ve birey anlayışını da şekillendirmiştir. Bireyler ve devlet arasında daha üstün bir egemene yetkilerin devredilmesi açısından temel bir farklılık vardır. Devletler yetkilerinden bireylere nazaran son derece sınırlı bir ölçekte vazgeçerler. Spinoza'nın uluslararası hukuk yaklaşımında evrensel söylemlere yer yoktur. Birer birer tüm devletler kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederler ve evrensel, ahlaki ya da metafizik öğeleri takip etmeleri için hiçbir gerekçe yoktur. Bu nedenle devletlerin uzlaşıları da güvenilirmezdir. Modern dönemde insan hakları deneyimlenen savaş ve yıkımların da etkisiyle uluslararası hukukun bir parçası haline gelmiştir ve pek çok uluslararası hukuk unsurunda vücut bulmuştur. Modern dönemin hâkim söyleminin aksine Spinoza, insan hakları gibi evrensel söylemler içeren kavramların devletlerin egemenlik alanlarıyla sınırlı olduğunu düşünür ve böylelikle insan hakları uluslararası hukukun kapsamının dışında kalır.

A Spinozian Approach to the Relationship Between International Law and Human Rights Law

Article Info

Article History

Received: 03.12.2024

Accepted: 21.03.2025

Published: 17.06.2025

Keywords:

International Law,
Human Rights Law,
Spinoza, Individual,
State.

ABSTRACT

This study aims to determine the place of human rights in international law and the relationship between human rights and international law based on other views of Benedictus Spinoza. In Spinoza's time, the concept and doctrine of human rights were almost non-existent compared to the modern era. The philosopher evaluated concepts such as God, nature and rights in his works, and his views on these issues also shaped his understanding of the state and the individual. There is a fundamental difference between individuals and the state in terms of the delegation of powers to a superior sovereign. States give up their powers on an extremely limited scale compared to individuals. There is no room for universal discourses in Spinoza's approach to international law. One by one, all states act in their own self-interest and there is no reason for them to follow universal, moral or metaphysical elements. Therefore, the consensus of states is also unreliable. In the modern period, human rights have become part of international law and are embodied in many elements of international law due to the war and destruction experienced. Contrary to the dominant discourse of the modern period, Spinoza thinks that concepts with universal discourses such as human rights are limited to the

sovereignty of states, and thus human rights fall outside the scope of international law.

To cite this article:

Öğütçü, O. (2025). “Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Hukuku İlişkisine Dair Spinozacı Yaklaşım”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), s. 311-326. <https://doi.org/10.51120/NEUHFD.2025.155>.

*Sorumlu Yazar: Osman ÖĞÜTÇÜ, osman.ogutcu@hotmail.com

GİRİŞ

Benedictus Spinoza (1632-1677) doğa, Tanrı, din, evren ve hak kavramları hakkında pek çok fikir üretmiş önemli bir 17. yüzyıl filozofudur. Spinoza'nın din ve Tanrı kavramlarına ilişkin görüşleri son derece orijinaldir. Özellikle din eleştirisi ve alışlagelmiş dini yaklaşımlara karşı getirdiği yeni bakış açıları, kurumsal dini yapıları rahatsız etmiştir. Söz konusu eleştiriler nedeniyle dönemin Yahudi cemaati, Spinoza'nın Tanrı inancını reddettiğini varsaymaktadır. Bu bağlamda hayatı boyunca teolojik müesses nizam ile ciddi sorunlar yaşamış olan Spinoza, görüşleri nedeniyle Yahudi cemaatinden aforoz edilmiştir ve aslen Baruch olan ismini Benedictus olarak değiştirmiş ve felsefeyle ilgisini derinleştirmiştir¹.

Spinoza'nın sistematik felsefi yaklaşımı² kendinden sonraki pek çok düşünürü de etkilemiştir. Öyle ki Hegel'e göre düşünce, tüm eksikliklerine rağmen ancak Spinoza'nın felsefesi ile başlayabilir³. Tıpkı Hegel gibi Schelling, Fichte, Goethe, Kant gibi isimler Spinoza'nın yaklaşımına temas etmiş ya da yaklaşımından etkilenmiş kimselerdir⁴. Çok sayıda filozofu etkilemiş olan Spinoza felsefesinin ise neredeyse temas etmediği bir konu yoktur. Spinoza'nın geniş spektrumlu felsefesinin en önemli ve en temel argümanlarından biri Tanrı'nın ve doğanın aynı şey olduğuna ilişkin argümanıdır⁵.

Spinoza'ya göre Tanrı ve doğa (evren) birbiri yerine kullanılabilir iki kavramdır. Bu bağlamda Spinoza'nın evren algısının mutlak teklik üzerine şekillendiği söylenebilir.

Spinoza'nın evren algısının ve sistematik yaklaşımının temas ettiği konulardan biri de hukuk

¹ Cartwright, Mark. “Baruch Spinoza.” çev. Nizamettin Karaben. *World History Encyclopedia*. World History Encyclopedia, <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-22602/baruch-spinoza/>. 22 Kas 2024.

² Spinoza argümanlarını “geometrik yöntem” adı verilen bir yöntem ile kanıtlamaya çalışır. Böylelikle Spinoza mümkün olduğu kadar nesnel bir yaklaşım benimseme hedefini taşır. Öktem, Niyazi/ Türkbağ, Ahmet Ulvi, *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*. 7. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2017. s. 164.

³ Hegel Spinoza'nın mutlak töz yaklaşımının yanlış olmadığını sadece eksik olduğunu belirtir. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Lectures on The History of Philosophy* Vol III, ed. Robert Brown, Translator: Robert Brown and J. M Steward. University of California Press, California, 1990, s. 154.

⁴ Förster, Eckart ve Melamed, Yitzhak Y. *Spinoza and German Idealism*. ed. Eckart Förster ve Yitzhak Y. Melamed, Cambridge University Press, Cambridge, 2015.

⁵ Spinoza, Benedictus. *Ethica*. ed. Eyüp Çoraklı. çev. Çiğdem Dürüşken. Alfa Basım Yayım Dağıtım Ankara, 2018, s. 311.

ve adalettir. Ancak hukuka ilişkin görüşlerinin metafizik yaklaşımlarından bağımsız olarak ele alınması mümkün değildir. Spinoza'nın mutlak teklik yaklaşımının devletlerarası ilişkiler üzerindeki yansıması olarak dönemde yaşanan gelişmeleri esas alarak uluslararası hukuka dair de görüşlerini paylaştığı söylenebilir.

Bu çalışma, klasik felsefi bir bakış açısından modern bir tartışmayı ele alırken, iki temel meseleyi esas alır: İlk olarak Spinoza'nın felsefi sisteminde hak kavramı ve hak kavramının devlet kavramıyla nasıl bir ilişki kurduğu, ikinci olarak da Spinoza'nın meşhur sistematik yaklaşımının modern uluslararası hukuk ve insan hakları hukuku ilişkisini anlamak için nasıl bir bakış açısı sunduğudur. Modern dönemde insan hakları ve uluslararası hukuk arasındaki ilişki, devlet egemenliği paradigması ile evrensel haklar söylemi arasındaki gerilimle şekillenmektedir. Spinoza'nın 17. yüzyılda devlet-birey ilişkisine ve uluslararası düzene dair yaklaşımı, kendisinden yıllar sonra ortaya çıkan söz konusu gerilimi kendi bakış açısından aydınlatma potansiyeline sahiptir.

Spinoza'nın yaşadığı yıllar uluslararası hukuk adına önemli dönüm noktalarından bazılarının yaşandığı yıllardır. 1625 yılında Hugo Grotius'un "Savaş ve Barış Hukuku" isimli eseri yayımlanırken 1648 yılında Vestfalya Antlaşması imzalanmıştır. Ancak daha önemlisi şüphesiz Spinoza'nın bizzat yaşadığı somut olaylardır. Spinoza'nın yaşadığı 17. yüzyıl genel olarak kamu hukuku ve uluslararası hukuk alanında önemli fikirlerin üretilmesine katkı sağlayacak gelişmelere sahne olmuştur. Spinoza'nın doğduğu ve yaşamının önemli bir kısmını geçirdiği Hollanda Cumhuriyeti, İspanya ile 80 yıldır süren savaşının ardından 1648 yılında Münster Antlaşması ile bağımsızlığını kazanmış ve ticari ve kültürel açıdan zirve dönemini yaşamaktaydı. Hollanda politik pratikleri açısından da özgün bir yönetim biçimine sahipti. Her ilin kendi egemenliğine sahip olduğu ve bir vali (stadhouder) ve bir kurul (eyaletler) tarafından yönetildiği ve söz konusu iktidar odakları arasında ara sıra gerilimlerin yaşandığı bir politik yapı mevcuttu. Şüphesiz söz konusu politik yapı monarşik Avrupa'nın içinde dikkate değer bir istisna olarak mevcudiyetini korumaktaydı. Spinoza yetişkinliğe erişinceye dek bir valisi olmayan bir bölgede nispeten barışçıl bir ortamda yaşasa da söz konusu barışçıl ortam 1672 yılında Fransa'nın Hollanda'yı işgal etmesiyle bozulmuştur. 1672 yılında Fransız işgali ile birlikte II. William vali olarak atanmış ve cumhuriyetçi liderler tasfiye edilmiştir. Dahası Spinoza'nın yakın arkadaşı olan De Witt kardeşler de yaşananlardan sorumlu görülerek linç edilmiştir. Öte yandan dönemin Hollandasında kalvinistler ile anabaptist, antitriniyeryen ve binyılcılar olarak adlandırılan dini gruplar arasında da sürekli olarak gerilim mevcuttu. Genel olarak politik fikirlerini böyle bir dönemde şekillendiren Spinoza, ideal yönetim biçimi olarak gördüğü cumhuriyetçiliği pratik kırılganlığını gözlemlerken Hollanda'nın genel liberal ortamını koruma çabasını da ortaya koymaktaydı⁶.

Çalışmada Spinoza'nın hukuk ve devlet teorisine ilişkin görüşlerini içeren metinler incelenmiştir. Modern dönem uluslararası hukuk ve insan hakları hukuku literatürü de karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınarak Spinoza'nın görüşleriyle ilişkilendirilmiştir. Spinoza'nın uluslararası hukuka yaklaşımını ele alan çalışmalar yok denecek kadar azdır ve ilgili çalışmalar konuyu uluslararası hukukun genel bağlamında ele almaktadır. Bu çalışmada ise diğer çalışmalardan farklı

⁶ Moreau, Pierre-François, *Spinoza ve Spinozacılık*, çev. Kağan Kahveci, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024, s. 3-47.

olarak Spinoza felsefesinde insan hakları ve uluslararası hukuk arasındaki ilişkinin nasıl ele alındığı sorusuna cevap aranmaktadır. Bu bakımdan son derece özgün bir çalışma olduğu belirtilmelidir.

Çalışmaya genel çerçeve oluşturması açısından öncelikle modern uluslararası hukuk ve insan hakları hukuku kavramlarının aralarındaki ilişki ve bu ilişkiye dair argümanlar irdelenecektir. Akabinde Spinoza'nın genel olarak hukuk ve adalet kavramlarına yaklaşımı ve ilgili bölümle bütünlük oluşturması amacıyla üçüncü bölümde Spinoza'nın uluslararası hukuk ile ilgili görüşleri değerlendirilecektir.

I. MODERN ULUSLARARASI HUKUKTA İNSAN HAKLARI HUKUKU VE ULUSLARARASI HUKUK İLİŞKİSİ

A. Tarihsel Gelişim

İnsan haklarının uluslararası hukukun bir parçasını oluşturması süreci, modern dönem uluslararası hukukun en önemli dönüşümlerinden biridir. İnsan hakları hukukunun gelişimi İkinci Dünya Savaşı'nın ardından son derece önemli bir ivme kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde yaşanan gelişmeler (Nürnberg ve Tokyo yargılamaları vb.) insan haklarının evrensel bir altyapıya sahip olabileceği fikrini güçlendirmiştir. İnsan haklarına ilişkin temel meseleler modern döneme dek devlet ve ilgili devletin vatandaşları arasında cereyan eden bir hadise olarak düşünülse de modern dönemde devlet egemenliğini aşan yeni bir yaklaşım geliştirilmiştir. Bu bağlamda insan haklarının devletlerin egemenliğinden öte evrensel bir bağlama sahip olduğu düşüncesi güç kazanmıştır. Buna bağlı olarak devletler arasında pek çok sayıda insan hakları antlaşması imzalanmıştır⁷. İlgili antlaşmalar medeni, siyasal, sosyal, ekonomik haklar olmak üzere son derece geniş bir spektruma sahiptir. İlgili uluslararası antlaşmaların uluslararası ilişkilerin ve dahası uluslararası hukukun konusunu oluşturması mefhumu ise görece yenidir. Zira insan hakları hukuku ve ona ilişkin meseleler 20. yüzyılın ikinci yarısına değin neredeyse tamamen devletlerin egemenlikleri ile sınırlı bir meseleydi.

İnsan haklarının evrenselleşmesinde 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Bu belge, hukuki bağlayıcılığı olmasa da, daha sonra geliştirilecek olan uluslararası insan hakları rejiminin temelini oluşturmuştur. 1966 yılında kabul edilen Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, bu hakların pozitif hukuk normları haline gelmesini sağlamıştır. Bölgesel düzeyde ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950), Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (1969) ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (1981) gibi belgeler, insan haklarının korunması amacıyla etkin mekanizmalar kurmuştur.

B. Uluslararası Hukukta Bireyin Konumu: Tarihsel Perspektif

İnsan haklarının uluslararası hukukla ilişkisi bir bağlamda bireyin uluslararası hukuk ile ilişkisi tarihi ile bağlantılıdır. Avrupa'da yaşanan önemli siyasal gelişmelerin bir sonucu devlet egemenliğinin Kilise'den ayrılması ve modern ulus devletin temellerinin atılması sürecin en önemli aşamalarından birini oluşturmaktadır. Ulus devlet yapısının güçlenmesiyle birlikte bireylerin dini

⁷ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, "Ratification of 18 International Human Rights Treaties", <https://indicators.ohchr.org/>. 22 Kasım 2024.

kimliklerinden sıyrılarak bir bütünün bileşenlerini değil, tam aksine, birey olarak bir ulus devletin ayrı ayrı parçasını oluşturmaları fikri insan hakları fikrinin oluşmasına da katkı sağlamıştır.

Bireyin devletten bağımsız bir kişiliğe sahip olduğu düşüncesinin ortaya çıkışı ilk kez Salamanca Okulu düşünürleri sayesinde mümkün olmuştur. Francisca Vitoria'ya göre uluslararası hukuk insanlığın adil şekilde bir arada yaşama fikrinin bir tezahürüdür⁸.

Devam eden süreçte bireyin kişi olarak devlete karşı güç kazanması gerektiği düşüncesi ve konuya ilişkin teorik tartışmaların vücut bulması 19. yüzyılın sonlarını ve 20. yüzyılın başlarını bulmaktadır. Bu süreçte 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ve 1791 Amerikan Haklar Bildirgesi söz konusu değişimin en önemli atılımları olarak sayılabilir. 19. yüzyıla gelindiğinde, pozitivist teori uluslararası hukukta baskın hale gelmiştir. Pozitivist yaklaşım, evrensel söylemler yerine büyük oranda devlet egemenliğinin öncelenmesine neden olmuştur. Bu dönemde yasa yapma yetkisi, monarkın mutlak takdir yetkisinden kurumsal devletin tekeline geçmiştir. Doğal hukuk yaklaşımı geri plana itilerek pozitif metinler ön plana çıkarılmış ve devlet egemenliği hukukun temel kaynağı olarak kabul edilmiştir⁹.

C. Bireyin Konumunun Güçlenmesi: 20. Yüzyılda Yaşanan Dönüşüm

20. yüzyıla gelindiğinde bireyin hem devlete karşı konumu hem de dolaylı olarak uluslararası hukuktaki yeri geçmişe nazaran önemli ölçüde değişmiştir. Geçmişte yalnızca devletlerin birer nesnesini oluşturan bireyler, bu dönemde, hakların öznesi olabilecek konuma yükselmiştir. Hiç şüphesiz yaşanan bu gelişmeler bir kurumsal yapı olarak devlete yönelik bakış açılarının değişmesinin bir sonucudur. Önemle vurgulanmalıdır ki 20. yüzyılında başlarında bile modern dönemde çok ağır yaptırımlar öngörülen soykırım ya da işkence gibi uygulamalar uluslararası hukukun konusunu oluşturmamaktaydı. Dolayısıyla devletlerin söz konusu uygulamaları devletlerin iç işleri olarak algılanmaktaydı¹⁰.

20. yüzyılın hemen başlarında Danzig Mahkemeleri Davası'nda bireylerin uluslararası antlaşmalar aracılığıyla haklara sahip olabileceği belirtilmiştir¹¹. İkinci dünya savaşının akabinde Nürnberg ve Tokyo mahkemelerinde, bireylerin uluslararası suçlardan doğrudan sorumlu tutulabilecekleri fikri ortaya çıkmıştır¹². Buna bağlı olarak bireylerin sadece hakların değil, aynı zamanda uluslararası yükümlülüklerin öznesi olabileceğini göstermiştir. Devam eden süreçte Barcelona-Traction davasında temel insan hakları *erga omnes* niteliğine vurgu yapılırken¹³ 2001 yılında LaGrand davasında bireyin uluslararası hukuk öznesi olabileceği kabul edilmiştir¹⁴.

⁸ Hafner, Gerhard, The Emancipation of the Individual from the State under International Law, in Hague Academy of International Law, Recueil des cours, vol. 358, Leiden, Brill, 2011, s. 288.

⁹ Gianelli, Alessandra. "Origins and Challenges of a Positivist Approach to International Law." *Gaetano Morelli Lectures Series*, Vol. 3, 2020, s. 39-64

¹⁰ D'Amato, Anthony. "Human Rights as Part of Customary International Law: A Plea for Change of Paradigms." *Georgia Journal of International and Comparative Law* C. 25, S.1, 2001, s. 89.

¹¹ Permanent Court of International Justice, *Jurisdiction of the Courts of Danzig*, PCIJ Series B, No. 15, Advisory Opinion, 3 March 1928, para. 35-40.

¹² Sellars, Kirsten, "Imperfect Justice at Nuremberg and Tokyo," *European Journal of International Law* C. 21, S. 4 2011, s. 1085-1102, <https://doi.org/10.1093/ejil/chq070>

¹³ International Court of Justice, *Barcelona Traction (Belg. v. Spain)*, 1970 I.C.J. 3, (Judgment of Feb. 5), para. 33-34.

¹⁴ International Court of Justice, *La Grand Case (F.R.G. V. U.S.)*, 2001 I.C.J. 466 (June 27), 2023, 494, para.77.

20.yüzyılın başlarında doktrinde, birey ve devlet arasındaki ilişkiye dair dönemin genel yaklaşımları göz önüne alındığında farklı yaklaşımlar ileri sürülmüştür. Örneğin kimi yazarlara göre birey ve devlet arasında ilişki üzerinden herhangi bir uluslararası hukuk kurgusundan bahsetmek mümkün değildir. Zira uluslararası hukuku esasen bireyler oluşturmaktadır ve devletler hem bir hayali varlık hem de hayali varlığına inanılan kurgusal yapılardır. Bu nedenle devletlerin uluslararası hukuktaki konumları bütünüyle dışlanmıştır¹⁵. Modern dönemde vurgulamak bireyin uluslararası hukuk içindeki konumuna dair literatürdeki teorik tartışmalar son derece derinleşmiştir 20. yüzyılda iki dünya savaşının yarattığı felaketlerin ardından, kimi yazarların ileri sürdüğü “Neo-Grotiyen” yaklaşımı gibi farklı yaklaşımlar, bireyin konumunu yeniden güçlendirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda insan kişiliğinin ve temel hakların korunması uluslararası hukukun nihai amacıdır ve bu devlet egemenliğine dayalı pozitivist paradigmanın gözden geçirilmesini gerektirmektedir¹⁶. Bu dönemde devlet merkezilikle ilgili hususlar kısmen göz ardı edilmiş, kimi yazarlar tarafından bireyin konumunu pozitivist çerçevede kurtarılmaya çalışılmıştır. Ancak Raz'ın “değişim paradoksu” kavramı, uluslararası hukukun zamanla devlet merkezci yapısının yanında bireylere de önemli bir konum atfedeceği yeni yapısının umudunu taşımaktadır¹⁷.

Modern dönemde insan hakları hukukunun uluslararası hukukun bir parçası olduğu görüşü yaygın olarak kabul edilmektedir. Uluslararası Hukuk Komisyonu bu durumu “Hiçbir hukuki rejim uluslararası hukuktan soyutlanmış değildir” ifadesiyle teyit etmektedir¹⁸. İnsan haklarının uluslararası hukuk ile ilişkisi uluslararası hukukun farklı kaynakları ile ilişkisi olarak da değerlendirilebilir. İnsan haklarının uluslararası hukuk ile ilişkisinin en önemli unsuru hiç şüphesiz uluslararası antlaşmalardır. İnsan haklarının evrenselliği ya da normatif değerine ilişkin herhangi bir çalışmanın en önemli parçalarından birisi küresel çapta kaleme alınan uluslararası antlaşmalardır. Buna karşın uluslararası örf ve âdet hukuku ile insan hakları arasındaki ilişki de son derece dikkate değerdir ve uluslararası antlaşmalar kadar dikkat çekememiştir. Konuya dair literatür son derece sınırlıdır. Neredeyse ilk kapsamlı çalışmayı kaleme alan Theodor Meron’a göre insan hakları hukuku diğer uluslararası hukuk alanlarından farklıdır ve burada *opinio juris* devlet uygulamalarından daha önemli kabul edilmelidir. İnsan haklarının evrenselliği ve uluslararası örf ve âdet hukuku ile ilişkisi konusunda da farklı yaklaşımlar sunulmuştur: reddedici yaklaşım (insan haklarının uluslararası örf ve âdet hukuku ile ilişkisi olmadığını savunan), ılımlı yaklaşım (bazı insan haklarının uluslararası örf ve âdet hukuku kuralı haline geldiğini kabul eden), genişletici yaklaşım (insan haklarının bütünüyle uluslararası hukukun parçası olduğunu savunan) ve modern etik yaklaşım (insan haklarını *opinio juris* ve devlet uygulamalarından bağımsız olarak ele alan)¹⁹.

¹⁵ Manner, George. “The Object Theory of the Individual in International Law.” *The American Journal of International Law* C.46, S. 3, 1952, s. 428–449. <https://doi.org/10.2307/2194499>.

¹⁶ Gleider Hernández, “Legal Positivism and the Individual in International Law,” *The Individual in International Law*, ed. Anne Peters and Tom Sparks, Oxford: Oxford University Press, 2024, <https://doi.org/10.1093/oso/9780198898917.003.0008>, s. 167-168.

¹⁷ İlgili kavramlarla ilgili detaylı tartışma için bkz. Hernández, s. 168-188.

¹⁸ International Law Commission. *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law*. A/CN.4/L.682.para. 192-193; İnsan haklarının müstakil rejim oluşturduğuna ilişkin aksi yönde bkz. De Schutter, Olivier. *International Human Rights Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 2019, s. 35- 48.

¹⁹ William A. Schabas, *The Customary International Law of Human Rights*, Oxford: Oxford University Press, 2021,s. 9–

Bireylerin mevcut sistemde hakların “sahibi” oldukları ve norm oluşturmak yeteneklerinin olmadığını belirtmek gerekir. Bireyler, hak edinme söz konusu olduğunda pasif bir roldeyken ilgili hakların kullanılması söz konusu olduğunda aktif konuma geçerler. Bu bakımdan bireylerin yasal statülerinin hala devletlerin inisiyatifinde olduğu ve uluslararası hukuktaki konumlarının devlet filtresinden geçtikten sonra belirlendiği vurgulanmalıdır.²⁰

İnsan hakları hukukunun etkinliği, büyük ölçüde devletlerin bu haklara saygı gösterme ve koruma istekliliğine bağlıdır. Uluslararası insan hakları mekanizmaları, devletlerin iç hukuk mekanizmaları ile kıyaslandığında daha zayıf bir yaptırım gücüne sahiptir. Görüldüğü üzere insan haklarının evrensel söylemi ile devletlerin egemenliği arasında bir gerilim olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Söylem olarak evrensel bir yapıda olan insan haklarının tatbiki uluslararası hukukun asıl kişileri olarak devletlerin inisiyatifindedir. İkinci dünya savaşından sonra etkisini gösteren güçlü evrensel söylemin de etkisiyle insan haklarının uluslararası hukuktaki konumu daha da güçlenmiştir. Şüphesiz modern dönemde insan hakları hukuku rejimi uluslararası hukukun bir parçasını oluşturmaktadır. Ancak insan haklarının mevcut evrensel söyleminin devletlerin egemenliği ile bir gerilim oluşturduğu da yadsınamaz.

Bir sonraki bölümde Spinoza’nın egemenlik, hak ve devlet kavramlarına bakış açısı tespit edilmeye çalışılacaktır.

II. SPİNOZA FELSEFESİNDE GENEL OLARAK HAK VE DEVLET KAVRAMLARI

A. Tanrı/Doğa Özdeşliği ve Metafizik Temeller

Spinoza’nın hak ve devlet kavramları onun genel felsefi sisteminden bağımsız düşünülemez. Zira Spinoza felsefesinde her şey Tanrı’nın ya da doğanın varoluşu içinde var olur. Dolayısıyla her şey Tanrı’da mevcuttur. Diğer bir ifadeyle evrende mutlak bir teklik vardır ve Spinoza’nın ifadesiyle Tanrı ve doğa özdeşdir²¹. Kimi yazarlarca Tanrı ile doğanın özdeşliği argümanının Tanrı’nın yokluğu anlamına geldiği ileri sürülse de Hegel’in de isabetli biçimde vurguladığı üzere Spinoza doğayı yani evreni yok saymaktadır²². Zira Spinoza felsefesine göre Tanrı ile evren aynı şey ise yok olan evrendir. Spinoza’nın Tanrı/Evren yaklaşımı onun “yasa” kavramına yaklaşımının netleştirilmesi açısından önemlidir. Söz konusu yaklaşımdan hareketle Tanrı’nın evrenin dışında evrene ilişkin kurallar koyan bir yapıda olmadığı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle Tanrı evrene içkindir ve evrene içkin olan yasalar evrenden ayrı ve bağımsız bir varlığı olan Tanrı tarafından konulmamıştır. Evren ile Tanrı aynı şeydir. Dolayısıyla evrendeki yasalar değiştirilemez²³. Ancak evrende bulunan tek yasa “değiştirilemez” nitelikteki yasa değildir. Tabiatın zorunluluğundan kaynaklanan yasaların yanında insanların daha iyi yaşayabilmelerinin önünü açan ikinci bir yasa tipi daha mevcuttur. İnsanlar tarafından konulan yasalar toplumsal yaşamı düzenlemeye amacı taşır ve arzuları sınırlama ve düzenleme fonksiyonuna

36.

²⁰ Parlett, Kate. *The Individual in the International Legal System*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 357– 370.

²¹ *Deus Sive Natura*.

²² Hegel, s.162.

²³ Durmaz, Evrim. *Spinoza'da Hak Düşüncesi ve Bunun Temeli Olarak İfade Özgürlüğü*. Galatasaray Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 67-71.

sahiptir²⁴. Bu yaklaşıma bağlı olarak insanın tabii gücünden kaynaklanan hakları hukuk düzeninin de sınırlarını oluşturmaktadır. Ancak kimi yazarlar tarafından da vurgulandığı üzere tabii güçten anlaşılan aşkın ya da ahlaki bir güçten ziyade tamamen somut olarak bedenin gücüdür²⁵. Bir bedenin gücünün aslında doğal hakkı olduğu düşüncesi Spinoza'nın Hobbes'tan devraldığı bir yaklaşımdır²⁶.

B. Conatus ve Doğal Hak Arasındaki İlişki

Doğal hukuk yaklaşımına yakın olan Spinoza'nın hak kavramına bakışı da sistematik yaklaşımından bağımsız değildir. Zira Spinoza'ya göre doğa yasaları ya da doğal hak kavramı, her şeyin kendi varlığını sürdürme eğiliminin bir sonucudur. Diğer bir ifadeyle doğanın ilk yasası her şeyin kendi varlığını devam ettirme çabasıdır²⁷. *Conatus*²⁸ olarak bilinen bu yasa Spinoza'nın *Ethica* isimli eserinin III. Bölümünün VI. önermesinde karşımıza çıkar. Önermeye göre her şey var olduğu sürece varlığını devam ettirme çabasına sahiptir²⁹. Doğa bireyleri belli bir davranış kalıbına mecbur bırakır³⁰. Ergün'e göre Spinoza hak ve güç (potestas) kavramları arasında bir özdeşlik kurarak hakkın kaynağını aşkın bir düzlemde değil, tam aksine varlığın kendi gücünde aramaktadır³¹. Öte yandan böylesi bir özdeşleştirmenin modern insan hakları anlatısından farklı olarak hakkın evrensel ve ahlakdışı doğasına dayandığı da ileri sürülmüştür. Bu bağlamda Spinoza'ya göre haklar evrenselliğini doğal güçten almaktadır³².

Esasen *Conatus* kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için diğer kavramlarla birlikte değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. *Conatus*, doğanın bireyi zorunda bıraktığı dürtü iken *appetitus* kavramı³³ bireyin yaşamını sürdürme çabasının iştaha dönüşmesi, *cupiditas* kavramı³⁴ iştahın daha karmaşık bir yapıya bürünerek spesifik bir arzuya dönüşmesidir. Örneğin *conatus* bir bitkinin ışığa uzanmaya çalışması ya da insanlardaki düşme refleksine tekabül ederken *appetitus* aç bir kimsenin yemek yeme isteğidir. *Cupiditas* ise güzel bir yemek yeme isteği olarak örneklendirilebilir. *Cupiditas*'a doğru gittikçe bilinç seviyesi artar.

Söz konusu *conatus* yasasından doğan haklar, bireyin doğal haklarının da temelini oluşturur. Ancak bireylerin hakları zorunlu olarak güçleri nispetince vardır. Diğer bir ifadeyle bireyin hakkı ancak var olma gücü oranınca mevcuttur. Spinoza bu durumu ancak mevcut gerçeklikten türeyen bir

²⁴ Durmaz, s. 69-71.

²⁵ Güner, Orkun, "Tabii Yasadan Tabii Hakka: Locke ve Spinoza", *Spinoza ile Karşılaşmalar*, ed. Güçlü Ateşoğlu and Eylem Canaslan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015, s. 188-189.

²⁶ Spinoza'nın Hobbes'tan devraldığı bu doğal hak anlayışı, klasik doğa yasası teorisine karşı çıkıyor. Gilles Deleuze, *Spinoza: İfade Problemi*, Çev: Alber Nahum, İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2013, s. 256-259.

²⁷ Spinoza, *Ethica*, s. 211.

²⁸ Varlığını devam ettirme dürtüsü.

²⁹ Spinoza, *Ethica*, s. 211.

³⁰ Gribnau, Hans, "The Power of Law: Spinoza's Contribution to Legal Theory May" ed. A. Santos Campos, *Spinoza and Law*, Forthcoming, Routledge, <https://ssrn.com/abstract=2608039>, s.22.

³¹ Ergün, Reyda, "Spinoza' da Hukuk ile Hak İlişkisi," *Spinoza ile Karşılaşmalar*, ed. Güçlü Ateşoğlu and Eylem Canaslan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015, s. 131-133.

³² Akal, Cemal Bâli, "Spinoza ve Teolojik-Politik İnceleme: Hukukun Neresindeler?", *Kimlik Bedenin Hapishanesidir: Spinoza Üzerine Yazılar ve Söyleşiler*, der. Reyda Ergün ve Cemal Bâli Akal, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 56-57.

³³ Spinoza, *Ethica*, s. 213-215.

³⁴ Spinoza, *Ethica*, s. 214.

durum olarak ele almaktadır.

C. Bireyden Devlete: Siyasal Örgütlenme

Bireyler, hayatta kalma güdüsünün bir sonucu olarak iş birliği yapma eğilimine sahiptirler. Zira hiç kimse tek başına kendisi adına tüm tehlikeleri ortadan kaldıramaz. Bireylerin *conatus*ları bireyleri bir araya gelerek iş birliği yapmaya zorlar³⁵. Söz konusu iş birliği nihayetinde daha üstün bir gücün oluşmasına neden olur ve bu şekilde devlet ortaya çıkar. Devleti oluşturan bireylerin sayısı ne kadar artarsa devletin gücü de o kadar artar. Söz konusu güçlerin bir araya gelmiş hali “toplumsal hak” olarak adlandırılır ve ilgili kavram devletlerin egemenliğinin temel çekirdeğini oluşturur³⁶.

Devlet bireylerin güvenlik ihtiyaçlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Spinoza’ya göre devlet, kendisine vücut veren bireylerin oluşturduğu başka bir bireydir³⁷. Dolayısıyla devletin adil ya da adaletsizlik olduğu durumlarda devlet bireyler adına bu yükü üstlenmektedir³⁸. Söz konusu tespitlerden anlaşıldığı gibi Spinoza’ya göre evrensel yasa tek yasa değildir. Evrensel yasaların yanında bireylerin kendi iradelerinin bir sonucu olarak oluşturdukları yasalar da mevcuttur. Her iki yasa tipi aynı anda mevcut olabilir. Bu bağlamda adalet ya da adaletsizliğin ortaya çıkmasına neden olan yasalar pozitif yasalar ve pozitif yasaların doğal haklarla çelişmemesi gerekir. Eğer pozitif yasalar ile doğal haklar ile uyumsuz olursa ortaya çelişki ortaya çıkacaktır. Söz konusu durumun bir sorun yaratması kaçınılmazdır ve bu bağlamda ortaya çıkan sorunlar doğal yasalardan uzaklaşmanın bir sonucudur³⁹.

Bireylerin kendi güvenliklerini sağlamaları ve doğalarına uygun yaşayabilmeleri devlet tarafından sağlanır. Buna bağlı olarak devlet demokrat ve özgürlükçü olmalıdır. Zira devlet yasakçı bir yaklaşıma sahip olursa bireyler doğalarına uygun yaşam alanına sahip olamaz⁴⁰. Devletlerin uyguladığı pozitif yasalar meşruiyetlerini toplum sözleşmesinden alırlar. Devletler doğal hakları ortadan kaldırmak yerine bireylerin güvenliklerini sağlayarak toplumsal yaşamı düzenlerler⁴¹. Ancak önemle vurgulamak gerekir ki bireyler toplum sözleşmesi aracılığıyla haklarının tamamı hakkında inisiyatif alma yetkisini devlete devretmez⁴². Öyle ki hiçbir birey hiçbir devlete kendisini insan olmaktan çıkaracak bir yetki veremez. Bu yaklaşım aynı zamanda Bluntschli’nin Spinoza’yı ifade özgürlüğü ve modern temel hakların ilk savunucularından birisi olarak görmesinin de temelini oluşturur⁴³. Spinoza bu durumu örneklerdirken bireylerin duygusal reaksiyonlarından vazgeçmelerinin mümkün olmadığına atıf yapar. Örneğin, hiçbir devlet, kendi vatandaşlarına, kendilerine yapılan haksızlıklara karşı gelinmemesini, kendilerine edilen hakaretten etkilenmemelerini ya da yaşamlarının tamamında korkularıyla yaşamaya devam etmelerini

³⁵ Gribnau, s. 22-24.

³⁶ Gribnau, s. 22-24.

³⁷ Gribnau, s. 22-24.

³⁸ Spinoza, *Ethica*, Bölüm II, Tanım VII.

³⁹ Gribnau, s.24-27.

⁴⁰ Spinoza, Benedictus de. *Teolojik-Politik İnceleme*. Çev: Cemal Bali Akal ve Reyda Ergün, 3. Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, 2016, Bölüm XVI.

⁴¹ Spinoza, “Teolojik-Politik İnceleme,” Bölüm XVI.

⁴² Spinoza, “Teolojik-Politik İnceleme,” Bölüm XVII.

⁴³ Güngören Bulgan, Birden, “Hegel’den Jellinek’e Devlet Teorisinde Spinoza” *Spinoza ile Karşılaşmalar*, ed. Güçlü Ateşoğlu and Eylem Canaslan, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), s. 142.

buyuramaz⁴⁴.

Örneğin Spinoza'ya göre bireylerin düşüncelerinin sınırlandırılması ve yasaklanması imkânsız olduğu için devletlerin bu bağlamda ifade özgürlüğünü yasaklaması anlamsızdır. Dahası devletin amacı korkutmak değil özgürleştirmektedir. Devletin baskısının şiddetlenmesi devletin zayıflamasına neden olur⁴⁵. Spinoza'ya göre düşünce ve ifade özgürlüğü nihayetinde devletlerin yararına sonuç verir. Zira açık fikirli, eleştirel ortam devletin akılcılığını ve rasyonelitesini arttırarak kötü yönetimi engeller. Öte yandan vatandaşların düşüncelerinin devlet tarafından bastırılması vatandaşların ikiyüzlü bireyler olmalarının önünü açar, dalkavukluğu arttırır ve dürüst vatandaşlar devlete düşman hale gelir⁴⁶. Öte yandan Hobbes'un "insan insanın kurdudur" yaklaşımını "insan, insan için Tanrı'dır" yaklaşımına çeviren Spinoza'ya göre birey için ideal siyasal yaşam savaş, dini baskı ya da batıl inancın olmadığı toplumda yaşamaktır⁴⁷. Dolayısıyla bireyin devletle uyum içinde yaşamasının yolu devletin rasyonelliğini ve bireyi özgürleştirici tutumunu arttırmasıyla ilişkilidir.

Spinoza'nın ifade özgürlüğü konusundaki görüşlerinden hareketle insan haklarına dair görüşlerine dair çıkarım yapmak mümkündür. Spinoza'ya göre ifade özgürlüğü, toplumun güvenliği ve huzuruyla sınırlı olmak kaydıyla demokratik bir haktır⁴⁸. Bu bakımdan nefret söylemleri gibi toplumsal barışı olumsuz etkileyebilecek ifadeler ifade özgürlüğünün kapsamının dışında olmalıdır ve devlet bu durumlar haricinde ifade özgürlüğünü sınırlandırmamalıdır. Bunun yanında ifade özgürlüğü tamamen baskı altına alınamaz⁴⁹. Spinoza'nın ifade özgürlüğü, ifade özgürlüğünün sınırlarına ilişkin tespitlerinin günümüz AİHM içtihatlarıyla uyumlu olduğu belirtilmelidir⁵⁰.

Görüldüğü üzere Spinoza açısından devletlerin kurulması bir süreç işidir ve toplum sözleşmesi ile aniden kurulmaz. Devletlerin yasakçı bir zihniyet tarafından yönetilmesi bireylerin varoluşlarını gerçekleştirmelerini imkânsız kılar. Bu nedenle devletler neredeyse bireylerin bireysel öykülerinde bir araç işlevi görür. Spinoza'nın devlet kurgusu geniş katılımlı, liberal bir yaklaşımla bireylerin kendi var oluşları içinde anlam dünyalarını inşa etmelerine izin veren bir kurumsal yapıdır. Ancak Spinoza'nın modern liberal devlet teorilerinden ayrıştığını ve meşruiyet ideallerinin ötesinde toplumsallığın ve hukukun maddi temellerine ve güç ilişkilerine odaklandığını belirtmek gerekir. Ancak Spinoza için en ideal yönetim biçiminin demokrasi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Söz konusu yaklaşımını Yahudi devletinin yönetim pratiklerini örneklendirerek desteklemektedir⁵¹.

Spinoza'da hak ve devlet kavramları arasında kurulan ilişki büyük oranda politik gerçekçiliğin erken bir örneğini teşkil eder. Spinoza'ya göre devletin yaptığı gücünün sınırı, bireylerin güçlerinin bir sınırını teşkil eder. Spinoza'nın devlet kurgusu bireylerin anlam dünyalarını inşa etmelerini mümkün kılan bir kurumsal yapıdır. Hatta haklar devlet tarafından tanınmasa bile zaten mevcuttur ve güç odaklı hak anlayışının bir sonucu olarak bireylerin haklarının korunması hukuki

⁴⁴ Spinoza, "Teolojik-Politik İnceleme," Bölüm XVII.

⁴⁵ Baruch Spinoza, "Teolojik-Politik İnceleme," Bölüm XX.

⁴⁶ Baruch Spinoza, "Teolojik-Politik İnceleme," Bölüm XX.

⁴⁷ Tatian, Diego, *Spinoza. Bir Başlangıç*, Çev: Ali Dokuzlu, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2019, s. 66.

⁴⁸ Durmaz, s. 125-136.

⁴⁹ Durmaz, s. 125-136.

⁵⁰ Durmaz, s. 125-136.

⁵¹ Balanuye, Çetin, *Spinoza: Bir Hakikat İfadesi*, İstanbul: Say Yayınları, 2012, s. 238-249.

bir meseleden ziyade politik bir mesele olarak da algılanabilir⁵².

Devletler yargı yetkisi altındaki kişiler ve diğer uluslararası hukuk kişileri ile etkileşime girme kapasitesine sahip büyük bir kurumsal yapıdır. Spinoza'nın devlet kurgusu, uluslararası hukuk yaklaşımının anlaşılabilmesi adına kritik bir öneme sahiptir. Zira devletler uluslararası hukukun asıl kişileridir. Bu bağlamda Spinoza'nın uluslararası hukuk ile ilgili görüşleri değerlendirilecektir.

III. SPİNOZA'NIN ULUSLARARASI HUKUKA BAKIŞI

Hersch Lauterpacht 1927 yılında yayımladığı bir makalesinde Spinoza'nın uluslararası hukuka ilişkin görüşlerinin 1500 kelimeyi geçmeyecek kadar kısa olduğunu belirtmiştir⁵³. Lauterpacht'a göre Spinoza'nın teoloji, felsefe gibi konulardaki görüşleri nedeniyle uluslararası hukuka ilişkin görüşleri gölgede kalmıştır. Ancak Spinoza'nın görüşleri sıradışıdır. Lauterpacht Spinoza'nın görüşlerini üç ana başlık altında toplar: Devletlerin doğa durumunda olması, uluslararası antlaşmalara uyma zorunluluğunun bulunmaması ve devlet aklı fikirlerinin formülasyonu⁵⁴. Spinoza, uluslararası antlaşmaların, antlaşmayı ortaya çıkaran koşullar ortadan kalkıncaya dek geçerli olacağını savunur. Lauterpacht'a göre Spinoza'nın örneğin antlaşmalara uyma zorunluluğunun olmadığı argümanı⁵⁵ ne hukuki ne de ahlaki olarak savunulabilir niteliktedir. Zira uluslararası antlaşmalar uluslararası hukukun en temel uzlaşma araçlarından biridir. Spinoza'nın bireyler için öngördüğü yaklaşımlarının devletlerarası sorunların çözümüne uygulamaması onu uluslararası hukukta başarısız kılar. Devletlerin doğa durumunda kaldığı tespitine bağlı kalması ise kaotik bir uluslararası hukuk öngörüsüne zemin hazırlamaktadır⁵⁶. Zira doğa durumu herhangi bir hukuki zorunluluğun olmadığı bir hal olarak betimlenir⁵⁷.

Esasen Spinoza'nın kurgusu, en fazla devlet düzeyinde bir merkezi otorite öngörüsünden ibarettir. Spinoza, devletlerin bireylere karşı özgürlükçü olmasına büyük önem verse de devletlerin birbirleri arasındaki ilişkide aynı bakış açısını savunmamaktadır. Literatürde Spinoza'nın görüşleri birbiriyle uzlaşmaz iki farklı yaklaşım şeklinde yorumlanmaktadır. Kimi yazarlara göre Spinoza uluslararası hukuku Makyavelist bir bakış açısıyla kimi yazarlara göre ise Kant'tan önce Kant idealizmiyle ele alır⁵⁸. Spinoza'nın yaklaşımlarına dair fikir ayrılıkları, onun, savaş ve barışa ilişkin argümanlarında gözlemlenebilir. Spinoza savaşın barış amacıyla yapılabileceğini söyler⁵⁹. Ona göre barış nihai hedeftir ancak bazı durumlarda düşmanın şehirlerinin yok edilmesi ve sakinlerinin sürgün edilmesi mümkün olabilir⁶⁰. Spinoza'ya göre devletlerarası ilişkilerdeki çözümlerde gözlemlenen

⁵² Ergün, s.132-136.

⁵³ Lauterpacht, Hersch. "Spinoza and International Law." *British Yearbook of International Law*, C.8, 1927, s. 89-107.

⁵⁴ Lauterpacht, s. 92-93.

⁵⁵ Bu konuda farklı görüşlerin olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin Güneysu'ya göre Spinoza'nın uluslararası antlaşmalara sadık kalınmayabileceğine dair görüşleri, genel olarak "doğa durumu"nda olan devletler açısından izin verilen bir durumdur. Güneysu, Gökhan. "Spinoza and International Law: Bleak Take on Self-Help or a Strong Belief in Humanity." *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, S. 28, 2017, s. 178-179.

⁵⁶ Lauterpacht, s. 102-107.

⁵⁷ Munro, André. "State of nature". *Encyclopedia Britannica*, 30 Oct. 2024, <https://www.britannica.com/topic/state-of-nature-political-theory>. 28 Kasım 2024.

⁵⁸ Angeli, Oliviero. "Il Timore della Guerra Giusta le Vie della Pace nella Filosofia Politica di Baruch Spinoza." *Ethica*, C. 4, S. 2, 2005, s. 97-98.

⁵⁹ Spinoza, *Political Treatise*, VI.35.

⁶⁰ Spinoza, *Political Treatise*, VI.35.

keyfilik Machiavelli'nin yaklaşımlarını hatırlatır⁶¹. Görüldüğü üzere Spinoza devletlerarası ilişkilerde ahlaki bakışı reddeder. Bu yaklaşım, Hegel'in de uluslararası hukuk söz konusu olduğunda özellikle etkilendiği noktadır ve her iki yazarın benzeştiği noktalar göz önüne alınırsa uluslararası hukuk açısından Hegel Spinoza'nın takipçisi olarak değerlendirilebilir⁶². Ancak önemle vurgulamak gerekir ki Spinoza'nın devletlerarası ilişkilerde ahlaki değerleri dışlaması, onun tamamen çatışmacı bir bakışa sahip olduğu anlamına gelmez. Spinoza'ya göre aristokrasilerde ve monarşilerde yönetici sınıfta bulunan kimselerin devletin gücünü ölçülü kullanması gerekir⁶³.

Spinoza, devletlerarası çıkar çatışmalarının sert, gerçekçi ve acımasız yapısına vurgu yaparak felsefî ve ahlaki referansların faydasız olduğu kanaatine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ona göre ahlaki vurgular devletlerin uygulamalarında anlamlı bir değişikliğe neden olmaz. Hatta bir adım daha öteye giderek uluslararası ilişkiler söz konusu olduğunda “hukuk” ifadesinin kullanılması ancak “ad nominale (ismen)” bir anlam taşımaktadır. Gerçekte tatbik edilen somut uygulamaların yanında hukuk ya da ahlak vurgusu son derece yüzeysel bir soyutluktur⁶⁴.

Esasen uluslararası hukukta uluslararası hukuk kişileri arasındaki uzlaşısı son derece kritik bir öneme sahiptir. Uluslararası hukukun seyri, uluslararası hukukun asıl kişileri olarak devletlerin iradelerinden önemli ölçüde etkilenir. Bu bağlamda uluslararası hukuk, devletlerin birbirleriyle çelişen çıkarlarının iradelerinin uyuşması sonucu uzlaşısı noktasında belirlenmesini mümkün kılar. Ancak Spinoza'ya göre devletlerarası uzlaşısı inandırıcı bir kavram değildir. Devletler “kayıp” ve “kazanç” bağlamında sürekli olarak yeni çıkar gruplarına dahil olabilir ve söz konusu yaklaşım nedeniyle diğer uzlaşılardan kolaylıkla vazgeçebilir⁶⁵. Hatta bir devlet diğer bir devletin çıkarları gereği bir önceki uzlaşısından vazgeçtiğinde yakınma hakkına sahip değildir. İlgili devlet sorunu kendi “akılsızlığında” aramalıdır⁶⁶.

Görüldüğü üzere Spinoza gerek uluslararası insancıl hukuk kurallarına gerek uluslararası antlaşmalar hukukunun genel yapısına yönelik ciddi eleştirilerde bulunmaktadır. Esasen Spinoza'nın yaklaşımının tam olarak nasıl yorumlanması gerektiği de tartışmalıdır. Bu duruma yönelik literatürde üç temel yaklaşımın bulunduğunu belirtmek gerekir.

Kimi yazarlar Spinoza'nın yaklaşımını yorumlamak için “devlet akli (raison d'etat)” kavramına ihtiyaç duyar. Spinoza'nın dünya algısında devletler yalnızca kendi çıkarlarını ön planda tutarlar ve bu nedenle uluslararası hukuk gibi çıkarlarını kısıtlayıcı kurallar içeren yapılara uyma eğilimi göstermezler. İkinci yorum Spinoza'nın ideal bir sistem önerisinde bulunmak yerine yalnızca mevcut sistem ile ilgili eleştirilerini dile getirdiğine dikkat çeker. Spinoza yalnızca realist bir bakış açısıyla idealizmle arasına mesafe koymaktadır ve adeta yaşananların fotoğrafını çekmektedir. Son yorum, Spinoza'nın Hollanda'nın çıkarlarını korumak amacıyla yürüttüğü faaliyetleri göz önünde bulundurarak uluslararası hukukun kaotik bir yapıya sahip olduğuna ikna olduğunu belirtmektedir⁶⁷.

⁶¹ Angeli, s. 98-101.

⁶² Bulgan, s. 140.

⁶³ Bulgan, s. 142.

⁶⁴ Angeli, s. 98-101.

⁶⁵ Spinoza, Political Treatise, III, XIV.

⁶⁶ Spinoza, Political Treatise, III, XIV.

⁶⁷ Angeli, s. 101-103.

Esasen Spinoza'nın özel olarak uluslararası hukuka dair bir teorisi yoktur⁶⁸. Ancak genel olarak politik kuramından uluslararası hukuka dair görüşlerine ilişkin çıkarımlar yapılabilir. Bu tespitten hareketle Spinoza'nın yaklaşımı, egemenliğe ilişkin düşüncelerinin netleştirilmesi ile mümkün olabilir. Spinoza egemenliği, bir başka deyişle, bireylerin aynı hukuka tabi olmalarını “sanki tek bir zihin” gibi yönetilmeleri olarak adlandırmaktadır⁶⁹. Bu bağlamda egemen devlet sadece fiziksel güce (potestas) değil aynı zamanda bireylerin zihin dünyalarını etkileme gücüne (potentia) de sahip olmalıdır. Bu bağlamda egemenlik, bireylerin güçlerinin egemene devriyle ortaya çıkar ve bu süreç devletlerin birbirleriyle kurdukları ittifaklara benzetilebilir. Ancak her iki süreç içinde önemli bir fark vardır⁷⁰. Devletler uluslararası ilişkilerinde kurdukları ittifaklarında bireylerin yaptığı nispette bir güç devri yapmazlar ve egemenliklerinden vazgeçmezler⁷¹. Egemenlik “sui iuris” (kendisinin efendisi olmak) kavramı ile ilişkilidir ve devletler bireylerin aksine bir başka kuruma böyle bir devir gerçekleştirmez. Bu bağlamda egemenlik devletin bünyesinde kalmaya devam eder⁷².

Sonuç olarak Spinoza'nın uluslararası hukuk yaklaşımı pozitivist değil natüralisttir ve devletler rasyonel değil, irrasyonel motivasyonlarla hareket eden yapılardır. Devletler arasında doğal bir düşmanlık olduğu için birbirleriyle yapacakları iş birlikleri geçici ve yüzeyseldir. Buna bağlı olarak uluslararası alanda ahlaki değerler ya da evrensel kamuoyu gibi kavramlar reddedilir. Devletler kendi güvenliklerini ve çıkarlarının maksimizasyonunu her zaman ön planda tutmaya devam eden yapılar olarak görülmektedir⁷³.

SONUÇ

Spinoza'nın insan haklarına bakışının modern insan hakları paradigması çerçevesinde değerlendirilmesi anakronik bir hata olarak görünebilir. Zira insan hakları hukuku son derece genç bir alandır. Ancak filozofun genel olarak evren algısı ve politik yaklaşımlarından hareketle insan hakları ve uluslararası hukuk arasındaki ilişkinin yapısal sorunlarına dair kimi çıkarımlar yapılabilir.

Öncelikle insan hakları düşüncesi, bireyin devlet karşısındaki konumunun güçlenmesi ile paralel olarak gelişmiştir. Bireylerin yalnızca bir sayıdan ibaret olduğu ve ancak devletin nesnesi olabildikleri konumda herhangi bir hakka sahip olamayacakları açıktır. Böyle bir düzlemde devletler haricinde başka herhangi bir uluslararası hukuk kişisine yer yoktur. Ancak bireyler devletlere karşı güç kazanarak uluslararası hukukun içinde yer almakta ve hak taleplerini yine devletlere karşı ileri sürmektedir. Günümüzde uluslararası hukukun içinde yer alan insan hakları mekanizmalarının etki ve yaptırım güçlerinin devletlerin egemenlikleri ile sınırlı olduğu vurgulanmalıdır. Bu bağlamda herhangi bir devlet egemenliği gereği iradesini farklı bir yönde kullanarak insan hakları mekanizmalarını yok sayabilir.

⁶⁸ Dahlbeck, Moa De Lucia. *Spinoza, Ecology and International Law*. 1st ed. Taylor and Francis, 2018. Web. 14 Oct. 2022, s. 118-140.

⁶⁹ Spinoza, Benedictus. *Political Treatise*, II, XVI.

⁷⁰ Dahlbeck, s. 126-128.

⁷¹ Spinoza. *Theological-Political Treatise*. ed. Jonathan Israel, Cambridge University Press, 2007, para. 16, s. 203

⁷² Dahlbeck, s. 118-140.

⁷³ Altwicker, Tilmann. “The International Legal Argument in Spinoza.” *System, Order, and International Law: The Early History of International Legal Thought from Machiavelli to Hegel*, ed. Stefan Kadelbach vd., Oxford University Press, Oxford, 2017, s. 183-198.

Söz konusu bağlam içinde Spinoza'nın insan haklarını birey ve devlet arasında tatbik edilen bir yapı olarak gördüğü sonucuna ulaşılabilir. Zira ifade özgürlüğü örneğinden hareketle hakların yalnızca ilgili devlete karşı ileri sürülebileceği argümanı önemlidir. Bu bağlamda insan haklarının uluslararası ilişkiler ile herhangi bir münasebeti yoktur.

Zira Spinoza'nın uluslararası hukuk yaklaşımı idealizmden uzak bir realizm ile bezenmiştir. Devletlerin birbirleriyle yaptıkları antlaşmalar geçici ve çıkar odaklıdır. Söz konusu antlaşmaların insan haklarını esas almasının herhangi bir önemi yoktur, zira uluslararası antlaşmalar geçicidir.

Uluslararası insancıl hukuk perspektifinden değerlendirildiğinde, silahlı çatışmaların barışın tesisi amacıyla sonlandırılması, bireysel hakların ikincil konuma itilmesine meşruiyet kazandırabilmektedir. Bu yaklaşım, ilk bakışta insancıl hukukun temel ilkelerine karşı bir tavır olarak algılanabilse de aslında söz konusu argüman, uluslararası ilişkiler düzleminde bireysel hakların sistematik olarak ihmal edildiği gerçeğini belirgin biçimde gözler önüne sermektedir.

Spinoza devlet egemenliğini önceleyen yaklaşımıyla evrensel herhangi bir söylemin devlet egemenliğini aşındırmasına izin vermez⁷⁴. Bu bakımdan insan hakları söyleminin uluslararası hukuk üzerinde herhangi bir yansıması olamaz. İnsan hakları devletlerin mümkün kıldığı ölçüde ve biçimde tatbik edilebilen unsurlar olarak devletlerin sınırları içinde hapsolmaktadır. Ne başka bir devlet ne de başka bir evrensel unsur devletlerin fiziki sınırlarından içeri, egemenliğini kısıtlayacak biçimde sızamaz. Bu bakımdan Spinoza'nın insan hakları ve uluslararası hukuk yaklaşımı modern dönem literatürü göz önüne alındığında pozitivizme yakındır ve insan hakları uluslararası hukukun bir parçası değildir.

KAYNAKÇA

- Akal, Cemal Bâli. "Spinoza ve Teolojik-Politik İnceleme: Hukukun Neresindeler?" *Kimlik Bedenin Hapishanesidir: Spinoza Üzerine Yazılar ve Söyleşiler*, Editör Reyda Ergün ve Cemal Bâli Akal, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Altwick, Tilmann. "The International Legal Argument in Spinoza." *System, Order, and International Law: The Early History of International Legal Thought from Machiavelli to Hegel*, Editör Stefan Kadelbach ve diğerleri, Oxford UP, Oxford, 2017, s. 183-198.
- Angeli, Oliviero. "Il Timore della Guerra Giusta le Vie della Pace nella Filosofia Politica di Baruch Spinoza." *Ethic@*, C. 4, S. 2, 2005, s. 97-109.

⁷⁴ Esasen bu konuda farklı yaklaşımlar olduğunu belirtmek gerekir. Akal'a göre iki farklı Spinoza okuması mevcuttur. Birincisi devlet egemenliğine önem veren ve modernizme sıkı sıkıya bağlı Spinoza, ikincisi devletlerden ziyade haklara önem veren ve din, dil, ırktan bağımsız evrensel söylemler üreten Spinoza'dır. Daha detaylı bilgi için bkz. Yücel Kayıran, "Spinoza'da Tekilden Çoğula Geçilmez: Tekil, Tekillikler İçinde Düşünülür, Cemal Bâli Akal ile Söyleşi," *Kimlik Bedenin Hapishanesidir: Spinoza Üzerine Yazılar ve Söyleşiler*, editör Reyda Ergün ve Cemal Bâli Akal, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 133-143.

- Ateşoğlu, Güçlü ve Eylem Canaslan, ed. *Spinoza ile Karşılaşmalar*. Felsefe Dizisi 7. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Balanuye, Çetin. *Spinoza: Bir Hakikat İfadesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Cartwright, Mark. “Baruch Spinoza.” Çev. Nizamettin Karaben, *World History Encyclopedia*, 29 Ocak 2024, www.worldhistory.org/Baruch_Spinoza/.
- D'Amato, Anthony “Human Rights as Part of Customary International Law: A Plea for Change of Paradigms.” *Georgia Journal of International and Comparative Law*, C. 47, 2001, s. 47-98.
- Dahlbeck, Moa De Lucia. *Spinoza, Ecology and International Law*. Taylor and Francis, 2018.
- Deleuze, Gilles. *Spinoza: İfade Problemi*. Çev. Alber Nahum. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2013.
- Durmaz, Evrim. *Spinoza'da Hak Düşüncesi ve Bunun Temeli Olarak İfade Özgürlüğü*. Galatasaray Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Förster, Eckart ve Melamed, Yitzhak Y. *Spinoza and German Idealism*. Cambridge University Press, Cambridge 2015.
- Gianelli, Alessandra. “Origins and Challenges of a Positivist Approach to International Law.” *Gaetano Morelli Lectures Series*, C. 3, 2020, ss. 39-64.
- Gribnau, Hans. “The Power of Law: Spinoza's Contribution to Legal Theory.” *Spinoza and Law*, Editör A. Santos Campos, Routledge, New York, 2015.
- Güneysu, Gökhan. “Spinoza and International Law: Bleak Take on Self-Help or a Strong Belief in Humanity?” *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, sayı 28, 2017, ss. 173-180.
- Hafner, Gerhard. “The Emancipation of the Individual from the State under International Law.” *Recueil des cours*, cilt 358, Brill, 2011.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Lectures on The History of Philosophy Vol III*. Editör Robert Brown, çev. Robert Brown ve J. M. Steward, University of California Press, Berkeley, 1990.
- Hernández, Gleider. “Legal Positivism and the Individual in International Law.” *The Individual in International Law*, Editör Anne Peters and Tom Sparks. *The History and Theory of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2024. Online edition, Oxford Academic, April 30, 2024. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198898917.003.0008>.
- Lauterpacht, Hersch. “Spinoza and International Law.” *British Year Book of International Law*, cilt 8, 1927, ss. 89-107.
- Moreau, Pierre-François. *Spinoza ve Spinozacılık*. Çev. Kağan Kahveci. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024.

- Manner, George. "The Object Theory of the Individual in International Law." *The American Journal of International Law* C. 46, S. 3, 1952, 428–449. <https://doi.org/10.2307/2194499>.
- Munro, André. "State of Nature." Encyclopedia Britannica, 30 Ekim 2024, www.britannica.com/topic/state-of-nature-political-theory.
- Öktem, Niyazi ve Ahmet Ulvi Türkbağ. *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*. 7. baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2017.
- Parlett, Kate. *The Individual in the International Legal System*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- Schabas, William A. *The Customary International Law of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2021.
- Schutter, Olivier De. *International Human Rights Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 2019.
- Sellers, Kirsten. "Imperfect Justice at Nuremberg and Tokyo." *European Journal of International Law* C. 21, S. 4, 2011, 1085-1102. <https://doi.org/10.1093/ejil/chq070>.
- Spinoza, Benedictus. *Ethica*. Çev. Çiğdem Dürüşken, Editör Çiğdem Dürüşken, Alfa Basım, İstanbul, 2018.
- Spinoza, Benedictus. *Political Treatise*. Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Spinoza, Benedictus. Teolojik-Politik İnceleme. Çev. Cemal Bali Akal ve Reyda Ergün, Dost Kitabevi, Ankara, 2016.
- Spinoza, Benedictus. *Theological-Political Treatise*. Editör Jonathan Israel, Cambridge University Press, 2007.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. "Ratification of 18 International Human Rights Treaties." 22 Kasım 2024, indicators.ohchr.org/.
- Tatian, Diego. *Spinoza. Bir Başlangıç*. Çev. Ali Dokuzlu. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2019. Mahkeme Kararları:
- International Court of Justice. Barcelona Traction (Belgium v. Spain). 1970 I.C.J. 3, 5 Şubat 1970.
- International Court of Justice. La Grand Case (Germany v. United States). 2001 I.C.J. 466, 27 Haziran 2001.
- Permanent Court of International Justice. Jurisdiction of the Courts of Danzig. PCIJ Series B, No. 15, 3 Mart 1928.